

SABRİ ÜLGENER, KEYNESYEN İKTİSAT VE LİBERALİZM

SABRİ ÜLGENER, KEYNESIAN ECONOMICS AND LIBERALISM

ADEM LEVENT*

ABSTRACT

Sabri Ülgener is an important thinker who has drawn attention to his research on economic mentality and ethics of economics. It is seen that although there is a vast amount of literature on the failure of Ottoman and the Republican societies to become capitalist, on his mentality and the non-consideration of Ülgener's economic thought within the context of economic policy. In this framework, it is worthy to denote that Ahmet Güner Sayar has laid emphasis on the Keynesian direction of Ülgener. While Sayar considers Ülgener as a Keynesian and economic planner, he expostulates those who interpret Ülgener's thoughts as a part of liberalism. Ülgener's Keynesian economic preference is related to conditions based on the economic development of the country. The reason why Ülgener prefers Keynesian economics is that the country's demand for rapid development has required state-based development efforts. However, when Ülgener opts for Keynesian Economics in his economic policy, this does not prevent him from being referred to as a liberal figure. Keynes did not feel any discomfort in the existence of the capitalist system and he has forewarned to save the capitalist system at the point of danger in which capitalism may encounter. However, it would not be fair to associate Ülgener with pure liberalism as an ideological-political engagement. Ülgener's liberalism is not meaningful in the context of political identity advocacy, yet it is meaningful in the context of the left opposition within the Republican experience.

Keywords: Sabri Ülgener, Keynes, Keynesian Economics, Liberalism, Economic Policy.

ÖZ

Sabri Ülgener, iktisadi zihniyet ve iktisat ahlakı araştırmalarıyla dikkat çekmiş önemli bir düşüncüdür. Ülgener'in zihniyet analizi ile Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarının niçin kapitalistleşemediği sorusu üzerine ciddi oranda bir yazın bulunurken Ülgener'in iktisadi düşüncesinin iktisadi politika bağlamında yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Ahmet Güner Sayar'ın Ülgener'in Keynesçi yönünü öne çıkarması önemlidir. Sayar, Ülgener'i Keynesçi ve iktisadi planlamacı olarak değerlendirirken Ülgener'i liberalizm bağlamında yorumlayanları eleştirmektedir. Ülgener'in Keynesyen iktisat tercihi ülkenin iktisadi gelişme koşullarıyla ilişkili bir durumdur. Ülkenin hızlı kalkınmaya olan ihtiyacı, devlet merkezli kalkınma çabalarını gerekli kılmıştır. Bu nedenle Ülgener, Keynesyen iktisadi tercih etmiştir. Ancak Ülgener'in iktisadi politikada Keynesyen iktisadi tercih etmesi, kendisinin liberal bir isim olarak anılmasına engel oluşturmamaktadır. Çünkü Keynes ve Keynesyen iktisat liberalizmden ayrı veya ona karşıt değildir. Keynes, kapitalist sistemin varlığından herhangi bir rahatsızlık duymamıştır. Kapitalizmin gireceği tehlikeler noktasında kapitalist sistemi kurtaracak uyarılar yapmıştır. Ancak Ülgener'i düşünsel politik bir angajman olarak pür liberalizmle ilintilendirmek yerinde değildir. Ülgener'in söz konusu liberalliği politik kimlik savunusu biçiminde değil, Cumhuriyet tecrübesi içerisinde sol karşıtlığı bağlamında anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: Sabri Ülgener, Keynes, Keynesyen İktisat, Liberalizm, İktisat Politikası.

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparstan Üniversitesi, İktisat Bölümü.

Sabri Ülgener, Keynesyen İktisat ve Liberalizm

“Hayri İrdal çocukluğundan beri zihniyet meselesiyle meşguldü, elbette ki bu devamlı çalışma bir gün gelip meyvalarını verecekti.” (Tanpınar, 2008: 270).

“John Maynard Keynes’ten Nefretim Yirmi Sebebi.

20.

...

Sana şarkın sihrini işçi sınıfı bozdu dedirtilirse

Sen de geriye garbın afakı kaldı sözünü onlara yedirt

Bak aslanım

Hepimiz tedavi gördük

Pansuman aksatılsaydı

Şimdiye çoktan tahtalı köyü boylamıştık

Senin yedi sülalen gelse

Sinsi çetenin yakalanmasına engel olamayacak

Çete çökertildikten sonra ortalıkta

Şiirden faiz düşülsün diyen biri kalmayacak

O zaman kimin haddiymiş görelim

Kimlerin tavsiyesine uyup ontolojik bir tahlile.

Kapital kelimesini sokmamak.”

(Özel, 2011: 290).

Giriş

Sabri Ülgener (1911-1983), iktisadi zihniyet ve iktisat ahlaki araştırmalarıyla dikkat çekmiş önemli bir düşünürdür. 1930’lu yıllarda başlayan akademik kariyerinin büyük bir kısmını zihniyet araştırmalarına ayırmıştır. Zihniyet araştırmalarında Max Weber’in geliştirdiği çalışma çerçevesini ve yöntemini özümseyen Ülgener, Weber’in modern kapitalizmin oluşumuna dair yaptığı analize benzer bir analizi Osmanlı toplum yapısında kapitalizmin niçin gelişmediğini açıklamak üzere uygulamıştır. Ülgener zihniyet araştırmalarını iktisattan sosyolojiye, sosyolojiden tarihe ve hatta ilahiyata kadar geniş bir çalışma alanında sürdürmüştür (Özkiraz, 1999: 1). Bu bağlamda Ülgener bir sosyal teorisyen ve kamusal entelektüel olarak disiplinler arası bir metodolojiyle “kapitalist-rasyonalist-dinamik-yeni zamanlar”ın

insan tipi ile “prekapitalist-irrasyonel-statik ortaçağ”ın insan tipini yeniden inşa ederek, Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarının neden kapitalist insan tipini yaratmadığını araştırmalarının temel sorunsalı olarak ortaya koymuştur (Yılmaz, 2011: 51).

Ülgener, *iktisadi zihniyeti*, “iktisat süje veya süjelerinin (ister üretici, ister tüketici veya yönetici olsun) benimsedikleri hareket ve davranış normlarının söz veya deyim halinde ve çoğunlukla telkin yollu açıklanışı! Bir bakıma genelinde hepsi de belli bir bakış açısından bütünleşmiş haliyle sürdürülen değer hükümleri, tercih ve eğilimler toplamı! Daha kısası: Dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alış!” (Ülgener, 2006a: 14) olarak betimlenen; *iktisat ahlakını* ise, “gündelik tavır ve davranışlar üzerine, doğru veya eğri tarzda, yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütünü” (Ülgener, 1981: 23) şeklinde tanımlamıştır. İlgili tanımlar üzerine *ortaçağlaşma* ve *esnaflaşma* (Ülgener, 1991) kavramlarıyla Batılı kapitalizmin gelişme tarihi ile Osmanlı tarihini karşılaştırmalı bir şekilde analiz etmeye çalışmıştır. Weber’in düşüncelerini esas alarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bununla beraber Ülgener’in çalışma çerçevesi ve yönteminin sadece Weber’den ibaret olduğu söylenemez. Alman tarihçi okulu, Werner Sombart ve İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nin Alman kökenli hocaları da Ülgener’in insan merkezli çalışma yönteminin oluşmasında etkili olmuştur.

Ülgener’in zihniyet analizi ile Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarının niçin kapitalistleşemediği sorusu üzerine ciddi oranda bir yazın bulunurken (Yılmaz, 2011; Yetim ve Azman: 2006), Ülgener’in iktisadi düşüncesinin iktisadi politika bağlamında yeterince ele alınmadığı görülmektedir. Bu bağlamda Ahmet Güner Sayar’ın (2006: XII; 2011) Ülgener’in Keynesçi yönünü öne çıkarması önemlidir. Sayar (2011: 113) Ülgener’i açık bir şekilde Keynesçi ve iktisadi planlamacı olarak değerlendirmektedir. Ülgener’i liberalizm bağlamında yorumlayanları ise (Yılmaz, 2003; Yılmaz, 2005) ciddi şekilde eleştirmektedir ve Ülgener’in iktisat politikası tercihinde Keynesyen iktisadı ülkenin geleceği için uygun gördüğünü söylemektedir. Hatta ona göre Keynesyen iktisadı ülkemize Ülgener getirmiştir (Sayar, 2006).¹ Buradan kalkışla bu çalışma Sayar’ın Ülgener’in Keynesçi yönüyle ilgili tespitlerini, Keynesyen iktisat ve iktisadi liberalizm bağlamında incelemeyi

1 Gültan Kazgan’a (2009: 54) göre Ülgener’den önce Keynes Türkiye’de bilinmemektedir. Ülgener, ABD’de bulunduğu sırada dönemin ünlü Keynesyen iktisatçı Alven H. Hansen ile tanışmış ve onun etkilerini ülkeye taşımıştır. Öte yandan Eyüp Özveren’e göre Ülgener’den önce İstanbul Üniversitesi’ndeki ilk Keynesçi Osman Okyar’dır. Okyar, Türkiye’de Keynes üzerine doktora yapan ilk isimdir (Özveren, 2011: 199).

hedeflemektedir. Çalışmanın temel iddiası Keynesyen iktisadın liberalizmden ayrı olarak düşünülemezdir. Çünkü Keynes, kapitalist sistemin varlığından herhangi bir rahatsızlık duymamıştır. Kapitalizmin gireceği tehlikeler noktasında kapitalist sistemi kurtaracak uyarılar yapmıştır (Wapshott, 2017: 43). Keynes, kapitalist sistemin sorunsuz bir şekilde devam etmesinden yana bir isimdir (Keynes, 1963: 325). Bu nedenle Keynes'in iktisadi liberalizmle veya bir sistem olarak kapitalizmle ilişkilendirilmesinde bir sakınca yoktur. Ülgener'in iktisadi politikada Keynesyen iktisadı tercih etmesi, kendisinin liberal bir isim olarak anılmasına engel oluşturmamaktadır. Ancak, Ülgener'i düşünsel bir politik angajman olarak pür liberalizmle ilintilendirmek yerinde değildir. Çalışmanın bir diğer iddiası olan söz konusu liberalliğin politik kimlik savunusu biçiminde değil, Cumhuriyet tecrübesi içerisinde sol karşıtlığı bağlamında anlamlı olduğudur (Yılmaz, 2005: 260). Ülgener'in politika tercihi Keynesyen iktisadı ülkenin geleceği açısından uygun bulması, ülkenin modernleşme tecrübesiyle doğrudan ilişkili bir durumdur. Genel olarak Türkiye'de iktisat biliminin gelişimi özel olarak da Ülgener'in Keynesyen iktisat tercihi, Türkiye'nin modernleşme tecrübesinden ayrı düşünülemez. Bu tecrübe modernleşmeyi, olumlarken de olumsuzlarken de bir "beka sorunu" çerçevesinde ele almış, buna bağlı olarak da Batı düşüncesinin ürünlerini araçsal bir aktarıma tabi tutmayı yeğlemiştir. Bu yüzden, iktisat biliminin söylemi de uzun yıllar yansız bir bilimsel aracın aktarımı olarak anlaşılmış ve öyle muamele görmüştür (Yılmaz, 2018).

Bu bağlamda çalışmada öncelikle Ülgener'in düşünceleri Keynesyen iktisat çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra Ülgener'in düşüncesindeki liberal vurgular incelenecektir. Ülgener'in Keynesyen iktisat savunusu yapmasının liberal olarak adlandırılmasına herhangi bir sorun oluşturmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bu nedenle çalışmada Ülgener'in bütün düşüncelerine değil, sadece Keynesyen iktisat ve liberalizm bağlamındaki düşüncelerine değinilecektir. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki çalışmanın amacı Ülgener gibi bir kamusal entelektüelin düşüncelerindeki farklı yönelişleri göstermek değildir. Amaç, kariyeri boyunca Weberyen liberalizmde ısrar etmiş bir düşünürün niçin iktisat politikasında Keynesçiliği seçmiş olmasını anlamaya çalışmaktır. Bir ön varsayım olarak Ülgener'in bu tercihi, ülkenin iktisadi gelişme koşullarını ciddiye alarak çözüm üretme çabalarının payı olduğu söylenebilir.

Sabri Ülgener ve Keynesçilik

İkinci Dünya Savaşı sonrası Keynesyen iktisat, ABD’de etkisini artırarak dönemin en etkili iktisadi yaklaşımı olmuş ve iktisat bilimini domine etmeye başlamıştır (Galbraith, 2001). Bu dönemde Ülgener, 1946-1948 yıllarında ABD’ye yaptığı akademik ziyaretin semeresi olarak Keynesyen iktisatçılarından, özellikle de Alvin H. Hansen’den etkilenmiştir. Bu etki sonucunda Ülgener, Keynesyen iktisadı Türkiye’ye taşımıştır (Sayar, 2007: 124-126). Ülgener (2006b: 468), *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme* kitabındaki birçok şeyi Hansen’e borçlu olduğunu belirtmiştir. Hansen’in derslerinde Keynesçi iktisadın esaslarını öğrenmiş, zihninde iktisadi korumacılık üzerine var olan tatminsizlik de kaybolmuştur. Keynes’in modeli Türkiye’yi ayakları üzerine oturtabilir, bu yolla Gökalpçı “irrasyonel devletçilik”, yerini rasyonel devletçiliğe bırakabilir ya da devleti piyasaya iten toplumsal a priori/toplumsal a posteriori ile yer değiştirebilirdi (Sayar, 2011: 113). Ülgener’in akademik iktisatçılığında makro iktisada yönelmesinin ardında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Keynesyen iktisadın uygulamaya konulmasıyla yıkılmış ekonomilerin yeniden ihyasında devlete düşen görev ve Türkiye gibi sermaye birikimini gerçekleştirememiş ülkelerin fasit bir daireden çıkartılması gerçeği vardır (Sayar, 2007: 359). Bu nedenle 1961 Anayasası ile planlamanın ihdas edilmesini Ülgener sevinçle karşılamış ve bu tarihten sonra Keynesçi planlama anlayışının ülkemiz iktisat düşüncesindeki en samimi taraftarı olmuştur. Uygulamada neredeyse 50 yılı bulan korumacı iktisat politikalarının zihniyet dünyamıza verdiği dürtüleri gözden geçirmiştir (Sayar, 2006: XIII). Ayrıca Eyüp Özveren’e göre Türkiye’de 1950’li yıllarda Ülgener, Keynesçiliğin akademiye girmesinde etkili olan iki kanaldan biridir. Diğer kanal ise, ironik olarak Hayekçi olan Aydın Yalçın’ın *Forum* dergisidir. Aydın Yalçın ve Osman Okyar Keynesyen iktisadın akademiye girmesinde öncülük yapan ikinci kanalı oluşturmaktadır (Özveren, 2011: 200).

Keynesyen iktisadı ülkeye aktaran bir diğer isim ise Sadun Aren olmuştur. Aren, 1960’lı yıllarda Keynesyen iktisattan etkilenerek akademik kariyerini Keynesyen iktisat üzerinden sürdürmeye çalışmıştır (Aren, 2006: 101). Burada hem Ülgener’in hem de Aren’in farklı düşünce köklerinden gelmelerine rağmen Keynesyen iktisadı politika düzeyinde benimsemeleri de iktisadi nötr bir bilim olarak kavramalarından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca bu durum, ilgili akademisyenlerin ötesinde, Türkiye’nin Batı düşüncesi ile kurmuş olduğu temasla da açıklanabilir. Türkiye’nin Batı düşüncesiyle teması genelde araçsal düzeyde olmuştur. “Bu ülke nasıl kurtulur?” sorusuna cevap arandığından, iktisat disiplini bütün yönleriyle köklü bir sorgulamaya

tabi tutulmadan politika düzeyinde araçsallaştırılmaya çalışılmıştır. Ülkenin hızlı kalkınmaya olan ihtiyacı ve “beka kaygısı” Batı düşüncesiyle temasın araçsallaştırılmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2018).

Söz konusu sorunsaldan bağımsız bir şekilde modern Batı düşüncesinin doğasına bakıldığında liberalizm ve Keynesyen iktisadın aynı paradigmadan beslenen ve birbirini tamamlayan yaklaşımlar olduğu görülecektir. Modern bir ideoloji olarak liberalizm, 17. yüzyıl İngiliz devrimiyle ortaya çıkmış, 18. yüzyılda Fransız ve Amerikan devrimleriyle birçok ülkeye yayılmış ve 19. yüzyılda büyük oranda kurumsallaşmasını gerçekleştirmiş bir özgürlük sistemidir (Dahrendorf, 1989: 183). Özgürlük, birey, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa, liberalizmin öne çıkardığı temel kavramlardır. Liberalizm, piyasa ve özgürlük kavramlarını öncelediğinden sosyal adalet ve iktisadi eşitlik üzerine bir sosyal teori hedeflememiştir. Liberalizm için piyasanın müdahalesiz bir biçimde işlemesi ve üretim verimliliği önemlidir. Bu nedenle iktisadi liberalizm açısından Keynes’in düşünceleri genelde kapitalizme yönelik en büyük tehdit veya en büyük meydan okuma olarak görülmektedir. Örneğin, Mark Skousen’e göre Adam Smith tarafından kurulan marjinalist devrimce gözden geçirilen, Marshall, Fisher ve Avusturya okulu tarafından rafine edilen kapitalist doğal özgürlük sistemi tehdit altındayken Keynes büyük bir öngörü sergilemiştir. Doğal özgürlük sistemini ayakta tutacak öneriler geliştirmiştir, toplam talep yaklaşımıyla kapitalizmi krizden kurtarmıştır. Ancak yine de Keynes’in düşünceleri ekonomik özgürlük ilkelerine yönelik en büyük tehdidi barındırmaktadır (Skousen, 2007: 137-138). Gerçekten de Keynes, piyasaya devlet müdahalesini öngörmüş, Say Yasasına karşı çıkmış ve kamusal harcamaların artması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Keynes, 1925 yılında *Liberal miyim? (Am I a Liberal)* adlı konuşmasında politik olarak İngiliz Liberal Parti’den yana olduğunu belirtmiştir. 1926 yılında *Laissez Faire’in Sonu (The End of Laissez Faire)* adlı çalışmasında ise laissez faire liberalizmini günün şartlarına uymadığı gerekçesiyle eleştirmeye çalışmış ve laissez faire’in doğal özgürlük sistemi olmadığını ima etmiştir (Keynes, 1963: 312). Ancak bu eleştiri, Keynes’in bir doktrin olarak liberalizmi eleştirdiği veya reddettiği anlamına gelmemektedir. Keynes hem politik hem de iktisadi anlamda kendini liberal olarak tanımlamıştır (Kaya ve Özgür, 2016: 49). İktisadi liberalizm ve Keynes arasındaki ayrışma ya da karşıtlık, aynı iktisadi sistem (kapitalizm) içerisindeki bir iç tartışmayı göstermektedir.

Benzer şekilde John Kenneth Galbraith’a göre Keynes, 1929 büyük bunalımın ürünüdür ve hâlâ Batı ekonomik düşüncesinin temelini

oluşturmaktadır. Galbraith için Keynes, umutsuzluğun gidericisidir. Sistemi yıkmaktansa onu onararak tedavi etmiş ve korumuştur. Devrimci bir iktisatçı değildir (Galbraith, 2001: 241). Başka bir deyişle Keynes, esas olarak kapitalizmin aşırı uçlarını yumuşatacak reformlarla ilgilenmemiş, sistemin hayatta kalması için gerekli tedbirleri göstermiştir. 1929 büyük bunalım esnasında bir bütün olarak çıktının yönetilmesine öncelik vermiştir. Keynes ve Roosevelt devrimleri birbirlerini tamamlamıştır (Galbraith, 1984: 6). Samuel Bowles ve Herbert Gintis (1996: 110) tarafından Keynes'in toplam talep yönelimli ilgili iktisadi yaklaşımı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde demokrasi ve kapitalizmin uyumu şeklinde sunulmaktadır. Keynesçi düzenleme olarak adlandırılan bu uyum, ücretli ve aylıkçı işçilerin oluşturduğu ve artık güçlü olan sınıfı sistem içinde özümsemiştir. Keynesçi düzenleme, eşitlikçi ekonomik politika ile devletin ekonomik faaliyet alanının genişlemesinin hem sermayenin hem de emeğin çıkarlarına hizmet ettiği şeklinde bir politikadır. Bu politika dönemin en gelişmiş kapitalist formunu temsil etmektedir. Antoni Negri'ye göre ise, 1929 sonrasında sermayenin yüz yüze geldiği yeni durumla hesaplama konusunda Keynes bu alanda hiç kimsede karşılaşılmayan birinci sınıf bir bilinç ve rafine bir siyasal sezgi sergilemiştir. Uluslararası kapitalist sınıfın gözünü açan ve uygulaması gereken terapiyi gösteren iktisadi tespitler Keynes'indir. Keynes, işçi sınıfının 1917 hamlesine bir tepki olarak belirmeye başlayan kapitalizmin yeniden inşa ve kapitalist devleti yeniden şekillendirme projelerinin belki de en öngörülü teorisyenidir (Hardt ve Negri, 2007: 52-53). Büyük Buhran döneminde iktisadi yaklaşımıyla Batı liberal demokrasi ve kapitalizminin devamlılığına en büyük katkıyı yapan kişilerden biri Keynes olmuştur (İşler, 2016: 21). Bu yönüyle Keynes'in klasik ve neoklasik iktisat eleştirileri, paradigmatik bir kopuştan ziyade disiplin içi bir tercihin sonucu olup dönemin iktisat anlayışına bir tepkidir. Keynes'in yapmak istediği, disiplinin (veya kapitalist sistemin) ilerlemesi için mevcut yaklaşımların terk edilerek yeni durumla yüzleşmenin kaçınılmazlığını vurgulamaktır. Yani Keynes, neoklasik iktisada muhalif bir iktisadi yaklaşım sergilerken kapitalist sisteme benzer bir muhalefet yürütmemektedir. Böyle bir amacı da yoktur. Klasik ve neoklasik iktisat öğretileriyle günün iktisadi gelişmelerini yorumlamanın zorluğuna dikkat çekmiştir.

Keynes ve Keynesçileri örtük sosyalist olarak tanımlamakta ısrar edenlere karşı da Keynes'in asla sosyalist olmadığını (Skidelsky, 2009: 135), sosyalizmle hiç flört etmediğini hatta Britanya'daki sönük Fabianlıkla dahi ilişkisinin olmadığını vurgulamak gerekir. Keynes, İşçi Partisi'ndeki sosyal demokratlarla sağ kalma savaşına girmiş liberallerin uzun soluklu bir

üyesiydi. Keynes, Sidney Ball panelinde şu sözleri söylemiştir: “Kanımca, ferasetle yönetildiği takdirde, kapitalizmin, ekonomik amaçlara ulaşmada mevcut alternatif sistemlerin tümüne kıyasla çok daha etkin hale getirilmesi muhtemeldir... Kapitalizm içinde birçok şeye çeşitli itirazlar yöneltilebilir... Bu toplumsal mekanizmayı parçalamayı değil, iyileştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlıyorum.” (Wapshott, 2017: 42-43). Görüldüğü üzere kapitalist sistem yönünden Keynes ve Keynesyen iktisadın durumu, muhaliflikten ziyade düzen yanlısı konumdadır. Keynes’in düşüncesinde kapitalist sisteme paradigmatik bir muhalefet söz konusu değildir. Bu durumun anlaşılmasında Ayşe Buğra’nın bir yöntem çalışması olarak öne çıkan İktisatçılar ve İnsanlar adlı eserinin *Homo Oeconomicus’a Karşı Üç Liberal: Hutchison, Knight ve Keynes* adlı bölümü açıklayıcı olabilir. Çünkü Buğra’ya göre Keynes, devletin ekonomide oynaması gereken rolü, bireylerin bilgi eksikliğinin giderilmesi ve belirsizliğin azaltılması bağlamında vurgulamaya çalışmıştır. Keynes, devletleşmeyi savunmamış, yatırımların sosyalizasyonunun gerekliliğine inanmıştır. Kapitalizmi ahlaki açıdan sevimsiz bulsa da, böyle bir düzenin kabul edilmesini onun ekonomik başarılarına bağlamıştır (Moggridge, 1985: 42). Kapitalizmin başarısı, insanların para kazanma ve parayı sevmeye eğilimlerine dayanmasıdır. Keynes, müdahalecilik ve planlamanın özgür toplumun değerlerini benimsemiş kişilerce yapılmasını savunmuştur. Bu nedenle Hayek’e yazdığı mektupta, iktisat politikası ve siyasal değerler arasında doğrudan bir ilişki kurmanın ne kadar yanlış olduğunu vurgulamıştır (Buğra, 2011: 268-274). Bu bağlamda İsmet Özel şiirinde (2011) Keynes’in kapital kelimesini ontolojik bir tahlile dâhil etmeyerek kapitalizmin özünü iskaladığını ve bir şekilde bu düzenin devamcısı olarak öne çıktığını iddia eder. Çünkü kapitalizmi köklü bir sorgulamaya tabi tutmadan Ortodoks iktisada karşı olmanın ne anlam ifade ettiği oldukça kuşkuludur: Hem iktisat disiplininin gidişatına yön verecek tarzda bir iktisat politikası geliştirilecek hem de var oluşumuzu etkileyen bir sistem hakkında detaylı bir sorgulama yapılmayacak! Şiirin iması, Keynes’in bunu bilinçli bir şekilde yapmadığına yöneliktir. Böylece Keynes, yapmak istemedikleriyle de bilinçli bir şekilde liberalizmde karar kılmaktadır. Sonuçta, Keynes, kapitalizmi, temel iktisadi varlığın “gerçek yaşamın” sürdürülmesi için en olası sistem olarak gördüğü kadar “imgesel yaşamın” sürdürülmesi üzere yeterli ürün fazlasının yaratılması için de en uygun sistem olarak görerek, olgunlaşmış bir kapitalizm anlayışına ulaşmış gibidir (Backhouse ve Bateman, 2008: 19).

Keynes ve Keynesyen iktisadın disiplin içi durumu ise bir geçişkenlik arz etmektedir. Roger Backhouse (2004) iktisat disiplini içinde anlaşmazlık,

karşıtlık, muhaliflik ve heterodoksi ayrımları yaptığı çalışmasında, Keynes ve Keynesyen iktisadın konumunu disiplin içi muhalefet olarak göstermektedir. Keynesyen iktisat II. Dünya Savaşı sonrası ortodoksi konumuna geçerek disiplini domine ederken 1970 sonrasında ise monetarizm disiplini domine etmekte ve Keynesyen iktisat muhalif pozisyona itilmektedir. İlgili sınıflandırmaya göre Keynesyen iktisat, heterodoksi değil ortodoksi içerisindedir. Ancak Ortodoks iktisada muhaliftir.² Bu bağlamda Keynes doğrudan kapitalist sistemin doğasını sorgulamadığı ve kapitalizme paradigmatik bir karşıtlık sergilemediği için ortodoks muhalif olarak ele alınmaktadır. Keynes, disiplinin gidişatından bütüncül olarak endişe duymaz. Sadece iktisat politikaları bağlamında ortodoksiden ayrılır. Keynes'in söz konusu muhalefeti ortodoksi içerisinde kalır ve bu durum ortodoksi içerisindeki güç çekişmesinden kaynaklanır. Güncel iktisadi sorunlara ve kriz durumlarına göre ortodoks iktisatta çoğulculuk veya döngüsellik³ olabilir. Örneğin Keynesyen iktisat 1936-1970 arası Ortodoks olurken, 1970 sonrasında Monetarizm Ortodoksi, Keynesyen iktisat muhalif olmaktadır (Lavoie, 2010: 191).⁴ Kısacası Keynes'in Ortodoks muhalif bir iktisatçı olduğu ancak iktisadi bir sistem

2 Burada Keynes'in çalışmalarından esinlenerek oluşan Post Keynesyen iktisadi belirtmek gerekir. Post Keynesyen iktisat bir heterodoks iktisat okuludur. Ortodoks neoklasik iktisada karşı olması okulun ana temasıdır. Keynes'ten ilham alınan belirsizlik kavramı okulun önemli vurgularından biridir. Post Keynesyen iktisat, Keynes'in çalışmalarından etkilenmesine karşı tamamen Keynes'in çalışmalarına dayanan bir okul da değildir. Kendi içinde birçok çeşitlilik gösterir. Piero Sraffa, Joan Robinson ve Michal Kalecki gibi isimler okulun etkilendiği diğer önemli iktisatçılardır (Dequech, 2012: 355).

3 John B. Davis (2008, s. 350-351-352), iktisat tarihinde çoğulculuğun veya döngüsellüğün genel kabul görmüş beş dönemi olduğu görüşündedir: Birincisi, 19. yüzyılda İngiltere'de klasik iktisattan neoklasik iktisada geçiştir. İkinci, Alman tarihçi okulu ve Avusturya iktisat okulu arasında yaşanan Methodenstreit (yöntem kavgası) tartışmasıdır. Üçüncüsü, Marshall sonrası Cambridge döneminde yaşanan parasal iktisat ve emek yaklaşımlarıdır. Dördüncüsü, ABD'de iki savaş arası dönemde kurumsal iktisat ile neoklasik iktisat arasındaki rekabettir. Sonuncusu ise, 1970 sonrasında IS-LM çerçevesinde yaşanan mali politika ve parasalcılık arasındaki tartışmadır. Söz konusu dönemlerdeki çoğulcu durumlar tek bir yaklaşımın baskınlığı ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla iktisatta çoğulculuk ile dominantlık arasında bir döngüsellik vardır. 1980 sonrası iktisatta yaşanan yeni gelişmelerin iktisadi görünürde çoğulcu yaptığı doğrudur. Ancak disiplin içerisinde bir baskınlığın olması ise kaçınılmazdır. Çünkü iktisadın bir bilim olarak statüsünü devam ettirmesi için çoğulculuğu tek bir yaklaşıma çevirmesi gerekmektedir.

4 Gerçi 1980 sonrası yeni araştırma programlarının iktisada dâhil olması ortodoksinin yüzünü değiştirmektedir. Ortodoks iktisat daha eklettik bir pozisyona evrilmektedir (Colander, Holt and ve Rosser, 2004). Oyun teorisi, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimci iktisat, nöroiktisat, kompleksite iktisadi ve yapabilirlik yaklaşımı yeni gelişen araştırma programları olarak görülmektedir. Bu yeni gelişmelerle Ortodoks iktisadın birleşimi, neoklasik iktisadın tek başına disipline adını vermesini engellemekte ve neoklasik iktisat artık tek başına disiplini domine edememektedir (Davis, 2008). Ancak bu durum ortodoksi olarak neoklasik iktisadın konumunu tamamen değiştirmektedir. Neoklasik iktisatla söz konusu yeni araştırma programları disipline beraber hâkim olmaya devam etmektedirler. Zira iktisadın bilim olma yolunda doğa bilimlerine benzeme çabası yeni araştırma programlarının iktisada dâhil olması ile de sürmektedir. Daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Colander (2000); Davis (2006), (2017).

olarak kapitalizm savunusu yapması nedeniyle liberal olarak belirtilmesinde herhangi bir sakınca olmadığı görülmektedir. Kaldı ki İkinci Dünya Savaşı sonrası “neoklasik sentez”⁵ olarak bilinen Keynesyen iktisadi yaklaşımın kendisi, kapitalizmi disiplin içinde yeniden üreten bir yorumdur. Bu yönüyle Keynes ve Keynesyen iktisat politikalarını, kapitalist sistemle uyumlu bir şekilde ele almanın herhangi bir sakıncası bulunmamaktadır.⁶ Bu bağlamda Ülgener’in politika düzeyinde Keynesyen iktisadı tercih etmesi, düşününürün ne heterodoks yönüne⁷ ne de liberal yönüne herhangi bir tutarsızlık eklemektedir. Ülgener, bir taraftan sosyolojik temelli zihniyet, ahlak, kültür, din, değer, iktisadi gelişme ve yeniden üretim gibi heterodoks iktisatçıların ilgilendiği başlıca konuları⁸ çalışmalarının ana sorunsalı yaparken diğer taraftan ise iktisadı nötr bir bilim kabul edip ülke sorunlarını Keynesyen iktisat üzerinden çözüme kavuşturma amacı taşımaktadır. Ülgener’in Keynesyen iktisattaki bu ısrarı, Türkiye’nin iktisadi gelişme koşullarının aciliyeti sürecinden bağımsız değildir.

Sabri Ülgener ve Liberalizm

Ülgener’in “Türk Weber’i”(Sayar, 2007: 274) olarak ülke sosyal bilim geleneğine ciddi oranda katkı yaptığı görülmektedir. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinin mülteci hocalarından Fritz Neumark’a (2017: 259) göre

- 5 İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD ve Batı Avrupa’da Keynesyen iktisat akademiyi domine etmeye başlamıştır. Hatta savaş sonrası dönemde ABD’de iktisat ders kitapları Marshall ve Keynes ekonomilerinin birleşimiyle yazılmıştır. Paul A. Samuelson’a göre söz konusu durum, Keynes’in makro iktisadı ile Marshall’ın mikro iktisadının birleşimi olan “neoklasik sentez”dir (Gruchy, 1972: 8).
- 6 İktisadi liberalizmin merkantilizme bir tepki olarak geliştiğini düşünen Ralph Raico’ya göre Keynes, iktisadi liberalizme karşı bir isimdir (Raico, 2008: 168). Hatta bazı yorumlara göre Keynes, felsefi olarak liberal olmayan bir “toplumsal faydacı”dır (İşler, 2016: 43). Literatürde böylesi yorumlar bulunmasına karşın bir sistem olarak kapitalizmi savunma ve sürdürme bağlamında Keynes’in bu sistemle temelli bir derdinin olmadığı bu yazının başlıca iddiasıdır. Keynes’in laissez faire eleştirisi yapması onu liberalizm karşıtı yapmamakta aksine kapitalist sistemin devamı için çabalayan biri yapmaktadır.
- 7 F. Yılmaz’a göre Ülgener’in zihniyet temelli sosyolojik araştırmaları dünyadaki heterodoks sınıflandırmaların dışında ülke koşullarına has bir iktisat heterodoksisi içermektedir (Yılmaz, 2018). Öte yandan E. Özveren ise (2007: 10), Ülgener’in çalışmalarının kültür ve dünya görüşünün iktisadi davranış biçimlerine etkileri itibarıyla kurumsal iktisat yazınına ışık tutar vaziyette olduğunu belirtmiştir. Bu yönüyle Özveren’e göre Ülgener, kurumsal iktisadın ülkemizdeki ilk temsilcilerinden biridir.
- 8 İktisattaki ortodoksi ve heterodoksi sınıflandırmasının sosyolojik temelli bir ayrıntı olduğu, 1950 sonrası çalışmalarda görülmektedir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında genel kamuyu etkileyen eserler kaleme alan sıra dışı iktisatçı J.K. Galbraith, meslekten iktisatçılar tarafından iktisatçıdan ziyade sosyal teorisyen olarak değerlendirilmiştir. Nedeni ise Galbraith’in heterodoks iktisatçıların ilgilendiği konuları araştırmalarının temel sorunsalı yapmasıdır. Heterodoks iktisatçıların ilgilendiği başlıca çalışma konuları ulusların zenginliği, sermaye birikimi, adalet, ırk, sınıf, toplumsal cinsiyet, sosyal ilişkiler, tam istihdam, ekonomik ve sosyal yeniden üretim gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Lee, 2012: 340).

de Ülgener, iktisat ve maliye politikasından ziyade sosyolojik sorunlarla ilgilenmiştir. Baştan beri Weber'in çalışmalarının onu hayli ilgilendirdiği düşünülürse bunda şaşılacak bir şey yoktur. Özellikle Weber'in dini-sosyolojik eserleri üzerinde çalışmış ve bunları bazı yönlerden tamamlamıştır. Klasik sosyal teorisinin üç isminden birinin Weber olduğu düşünüldüğünde, Ülgener'in Weber'i izleyerek Osmanlı'dan Cumhuriyete zihniyet araştırmaları yapması onu bir şekilde klasik sosyal teoriye hatta daha spesifik olarak iktisat sosyolojisine götürmüştür. İktisat sosyolojisinin Alman iktisat sosyolojisi (wirtschaftssoziologie) geleneği, Fransız ekonomik sosyoloji (sociologie economique) geleneği ve 1950'lerde Talcot Parsons ve Neil Smelser gibi sosyologların katkıları sonucu şekillenen Amerikan geleneği olmak üzere üç ana gelenekten oluştuğu görüldüğünde (Swedberg, 1991: 252), Ülgener'in akademik konumunun niçin iktisat sosyolojisi olarak belirginlik kazandığı garipsenmeyecektir. Çünkü Ülgener, iktisat sosyolojisinin ilk geleneği olan Alman iktisat sosyolojisi geleneğine bağlıdır. Yaklaşık olarak 1890 ile 1930'lu yıllarda Almanya'da görünürlük kazanan bu geleneğe göre ekonomi, doğası gereği tarihsel ve karşılaştırmalıdır. Ekonomi kültürel bilimlerin içinde incelenmelidir. İktisadi kalkınma ve ekonomide devletin rolü, bu geleneğin odaklandığı başlıca iki konudur. Bu geleneği şekillendiren temel çalışmalar Weber, Sombart ve Schumpeter'den gelmiştir (Swedberg, 1991: 258). Ülgener'in de kariyeri boyunca Sombart ve Weber metodolojisiyle yorumlayıcı bir bilim çizgisini takip etmesi, onu, bir şekilde iktisat sosyolojisinin Alman geleneğine bağlamaktadır. Bu gelenek klasik sosyoloji içerisinde Marksizm karşısında konumlanarak liberal temalarla şekillenmiştir. Ülgener, söz konusu sosyoloji geleneğini ülkeye *iktisadi zihniyet, iktisat ahlakı, tasavvuf, din ve sair çalışmalarıyla* yetkin bir şekilde aktarmıştır. Tanzimat'tan sonra ülke sosyoloji geleneğinin Durkheim-Gökalp ve Le Play-Prens Sabahattin olmak üzere yerli ve yabancı ikililerden ilerlediği düşünüldüğünde, Ülgener ile beraber ilgili geleneğe Weber-Ülgener ikilisi de eklenmiştir (Kaçmazoğlu, 2016: 147; Sayar, 2007: 274). Hatta bu yönüyle Ülgener, akademideki Marksist yükselişe direnmiştir. Marksist akademisyenlerle polemik düzeyinde tartışmalar yürütmüş, neoklasik ve Keynesyen iktisat savunusu yapmıştır (Ülgener, 2006a; 2006b). Ancak Ülgener, Weber'in yöntem ve bakış açısını yerinde bulmakla beraber İslam ve tasavvuf iktisat ahlakının, Weber'in çalışmalarında hak ettiği genişliği bulmadığını da belirtir (Ülgener, 1981: 19).⁹ Ona göre Weber, evrensel tarih açısından Batılı bir düşündürüdür ve onun

9 Ülgener'in Weber eleştirilerinin farklı bir metodoloji bağlamında değil ancak "Weber'in Weberyen eleştirisi" olarak yorumlanması gerektiğini belirten bir çalışma için bkz. Sunar (2015).

için Batı medeniyeti ve onu oluşturan kaynaklar birinci planda gelmektedir. Weber'de İslam'a ve uzak doğu dinlerine kadar araştırmanın genişletilmesi halinde, onları, öz varlığı ile tanımlamak için değil, daima karşıtlık kurularak Batıyı, daha iyi tanıtabilmek gibi sınırlı bir maksada bağlandığı görülür. Her şey bir tarafta oluşmuş; diğer taraf bunun tamamıyla dışında ve uzağında kalmıştır (Ülgener, 1981: 50). Ülgener'in söz konusu Weber eleştirileri onun liberalliğine işaret etmektedir. Çünkü Ülgener'e göre Weber, İslam'ı ve tasavvufu¹⁰ yeterince nesnel değerlendirmemektedir. İslam'ın ve batını olmayan tasavvufun gelişmeye/kapitalizme açık yönü bulunmasına rağmen Weber, araştırmalarındaki yanlı tutumuyla bunu görmezden gelmektedir. Bu yönüyle Ülgener'e göre İslam'ın ve batını olmayan tasavvufun liberalizme yakın görüldüğü ancak Weber'in yanlı yorumlarının bu yakınlığı keşfetmeye engel oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Ülgener, Weber eleştirilerini liberal temalar üzerinden sürdürmektedir.

Ülgener'in söz konusu zihniyet analizinde ve Marksizm karşıtı sosyolojik yazılarında da güçlü liberal imalar bulmak mümkündür. Türk solu ile hesaplaşması ve çözülmenin kaynaklarını gösteren İslam'ın iktisat siyasetinin tarihsel seyrine ilişkin analizi liberal temalarla yoğrulmuştur. Ülgener İslam'ın ilk ve otantik versiyonunun liberalliğini ortaya koyarken, sonraki asırlarda ortaya çıkan çözülmeyi, bu liberallikten uzaklaşılmasına müdahaleciliğin hâkim hale gelmesine bağlamaktadır (Yılmaz, 2005: 261).¹¹ Ülgener, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı iktisadi düşüncesinin hâkim kodunu oluşturan Keynesyen düşüncenin Türkiye'deki döneminin en iyi yansımalarından birini *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*(1974) kitabında vermiştir. Keynesyen iktisadın müdahaleci yönü bilindiğine göre, Ülgener'in hem liberalliğinin hem de Keynesçiliğinin bir arada bulunması tezat tekil ediyor gibi görünebilir. Ancak Ülgener'in liberalliği politik bir angajman şeklinde değil, daha mutedil bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında Ülgener'in ders kitabındaki Keynesçiliği onun liberal yönelimiyle tezat teşkil etmemektedir. Çünkü Ülgener, iktisat bilimini mutedil bir

10 Ülgener, Osmanlı ve Cumhuriyet toplumlarında düşünce ve davranış normlarını kendi görüş açıları içinde yoğurup şekillendirme savaşı veren iki uç tasavvuf anlayışından bahseder. İlki, politik ihtiraslara kılf uyduran Batınlık'tır. İkincisi ise, boş ve atıl durmayı aralıksız çalışma ve uğraşmanın istikrarlı takipçi ve savunucuları Melamilik'tir (Ülgener, 1981: 80-81). İlkinin ikinciye galebe çalması, şarkta piyasa ekonomisinin modern anlamıyla yerleşmesine engel olmaktadır.

11 Neredeyse tüm çalışmalarında Ülgener'in "Weberyan" ve liberal yönü öne çıkarken H. B. Kazmazoğlu (2016: 153) Ülgener'in Marksist yazından etkilendiğini dile getirmektedir. Kaçmazoğlu'na göre Ülgener, Marksizmin alt yapı-üst yapı unsurlarının çift yönlü etkileşimini ortaya koymuştur. Ancak Kazmazoğlu'nun bu yorumu Ülgener'in Marksizm karşıtı ciddi yazılarını görmezden gelmektedir. Bu çalışmanın da temel iddiası Ülgener'in liberalizm bağlamında anlaşılmasının yerinde olacaktır.

bilimcilik çizgisine sadık kalarak nötr bir bilim olarak algılamaktadır. Bu yönüyle Ülgener'in düşüncesinde neoklasikler ve Keynes arasında bir paradigma farkından söz etmek mümkün değildir. Hatta Ülgener'in Keynesçiliği neoklasik sentez içerisinde üretilen liberal bir Keynesçiliktir (Yılmaz, 2005: 267). Bu yönüyle Ülgener'in Keynesyen iktisadı ülkenin geleceği için uygun bir iktisat politikası olarak görmesi, Keynesyen iktisadın dönemin kapitalist gelişme çizgisini yansıtan en etkin iktisat politikası olması hasebiyledir. Keynesçilik¹² İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kapitalist sistem içerisinde en verimli iktisat politikasıdır (Bowles ve Gintis, 1996). Depresyon koşullarının aşılması ve yüksek istihdam düzeyinin yakalanması gibi başarılar göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist olmayan Batılı ülkelerdeki Keynesyen iktisadın görece bu başarıları, Ülgener'in Keynesyen iktisadı politika düzeyinde benimsemesine neden olmuştur. Başka bir deyişle Ülgener, ülkenin iktisadi gelişme koşullarını da göz önüne alarak bir politika tercihinde bulunmuştur. Bu politika tercihi, onun mutedil liberalliği ile bir anlam bulmaktadır.

Ülgener, *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler* (2006a) adlı eserinde hem Türk soyluyla hesaplaşmaya girmekte hem de neoklasik iktisat savunusu yapmaktadır. Ona göre antikapitalizm ve Marksizm 19. yüzyıldan bu yana entelektüellerin ürünüdür. Çağımızın aydını¹³ kapitalizme karşı çıkmayı entelektüelliğin gereği ve ön şartı sayar. Bu nedenle antikapitalizm ve Marksizm aynı cephede buluşmaktadır. Marksizmin "bilimsellik" iddiası ve "argo zenginliği"¹⁴ aydınları cezbetmiştir ve bundan ötürü antikapitalizm entelektüelliğin gereği sayılmaktadır. Ancak çağımız aydını, kapitalizmin ne manaya geldiğini bilmemektedir. Kapitalizm Batı Avrupa'da demokrasi ve liberalizm ile beraber yeşerip boy vermiştir. Kapitalist düzenin yerleştiği çağlar burjuvazi ile birlikte demokrasinin ve insan haklarının kök saldıği çağlardır. Demokrasinin ne de olsa soylu bir tarihi, yerleşmiş geleneği ve iyi kötü kutsal sayılan değerleri vardır. Kapitalizm böylesine bir geçmişe sahip olmamakla birlikte, maddeleşmiş bir hayat düzeni olarak kültür değerleri ile saldırıya ve yara almaya

12 Keynesçilik teriminin kullanımının sadece bir mali politika uygulanması değil, ekonomiyi canlandırmak anlamına da geldiğini belirtmek gerekir (Bateman, 2008: 262).

13 Ş. Mardin'e göre Ülgener, ülkemizdeki aydınların devlet işlerine ortak olma ya da katı Batı taklitçisi olma gibi özelliklerini gösterirken kültür hayatımızın önemli bir özelliğini yakalamıştır. Ancak romantizmin "daemonic" kavramına vurgu yapmadığı için konu etrafında yüzyeyle kalan yorumları olmuştur (Mardin, 1984). Hem Mardin'in bu eleştirisinin hem de Ülgener'in "ahlak", "zihniyet" ve "moralite" kavramlarının "çeviri" ve "püriten" kavramları etrafında eleştirisi için bkz. Demirhan (2011).

14 Ülgener, Marksist aydındaki öfke ve kin birikimini ifade etmek için Nietzsche ve Max Scheller'in analizlerinde merkezi yer tutan *ressentiment* kavramını kullanmaktadır (Yılmaz, 2005: 270).

daima açık, korumasız bir sistem görünümünü sürdürmüştür. Kapitalizm, netice olarak, kendi zimmetindeki ile beraber kader ortağının faturasını da üstlenmeye ve ödemeye mecbur tutulmuş bir düzen olarak nitelendirilebilir. Kapitalizm ve demokrasinin söz konusu ilişkisinden dolayı kapitalizm karşıtı görüşler kapitalist ülkelerde gelişmiştir (Ülgener, 2006a: 110-119). Bu bağlamda Ülgener, Marksist aydınların kapitalizmle ilgili eleştirilerini “yüzeysel” görerek bir şekilde liberalizm savunusuna devam etmektedir.¹⁵

Ülgener, hocası Wilhelm Röpke'nin *Ekonomi İliminin Tekâmül Tarihi* adlı eserinde dile getirdiği gibi, “burjuva ilmi, proleter ilmi veya ulusal ilim bulunmayacağı” düşüncesindedir. Bu nedenle ona göre neoklasik iktisat nötr bir bilimdir, politik bir bilim değildir (Ülgener, 2006a: 138). Neoklasik iktisat, iktisadi “burjuva ilmi/ideolojisi” olarak değerlendiren Marksizmin temellerini birkaç yönden sarsmıştır. Bunlardan birincisi, Marksizmin emek-değer teorisi yerine marjinal fayda teorisinin geçişidir. Mübadele değeri, üretim maliyeti ile ilişkisi tamamıyla kesilip tüketicinin sübjektif değerine bağlanıyor. İzlenen yol klasik geleneğin ve Marx'ın izledikleri yolun tam tersidir. Klasikler ve Marx, objektif bir unsur olarak üretim maliyetinin mübadele değerini tayin edeceği görüşünden yola çıkmışlarken, burada sübjektif haliyle mübadele değerinin geride üretim maliyetine dâhil unsurların teker teker değerini belirleyeceği düşüncesinden hareket edilmiştir. İkincisi, neoklasik teorisinin getirdiği alabora içinde Marksizmin yara alan bir başka tarafı gelir bölüşümüdür. Bu bölüşüm Ricardo tarafından iktisat teorisinin en ilgi çekici bölümü olarak takdim edilmiş, sonra da sosyalistlerce bilimsel ve politik tartışmanın hem çıkış noktası hem de sahne önü olarak kullanılmıştır. Neoklasik teori ile bunun sonu görülmüştür. Marjinalistlere göre genel denge kanunu bütün olarak bir kere formüle edildikten sonra geride prodüktif hizmetlerin payları da aynı kanunun geriye işletilmesi ile belirlenmiş olacaktır. Bununla koskoca bir bahis, üstelik sosyal gelişme ve tartışmanın düğüm noktası, bir başkası içinde –değer ve fiyat bahsinin gövdesinde– eriyip gözden silinmiştir. Bu durumda neoklasik okul Marksistlerin öfkesine neden olmuştur. Üçüncüsü, neoklasik görüş, asosyal ve ahistoriktir. Klasiklerde ve Marx'ta ilişki insandan insanadır. Toprak sahibi ve sermayedar karşılarında emekçiyi bulurlar. Neoklasik teoride bu ilişki, insan ve eşya ilişkisi halini almıştır. Tüketici olarak insanla kullandığı tatmin

15 A. Demirhan, modernliğin Ülgener'in kör noktası olarak kaldığını ve bunun yerine “kapitalizmi her türlü huzursuzluğun, maddi ihtirasların kaynağı olarak alaşağı etmek isteyen tenkitçiler”i hedef aldığını belirtmektedir. Bu durumun bir yandan Ülgener'de karşımıza çıkan “zihniyet dünyası” ve “ahlak” ile kapitalist dürtü arasındaki illiyet bağımlı sorgulamaya götürürken diğer yandan da bu bağı konumlandırmak için bir bağlam, Ülgener'i Ülgener üzerinden eleştirebileceğimiz bir ortam sunduğunu düşünmektedir (Demirhan, 2011: 146)

aracı ve onun arka arkaya birimlerinden oluşan marjinal fayda karşı karşıya-
dır. Aslında insan-eşya ilişkisinin ardında bir ruh ve davranış dünyası yatar,
bu nedenle neoklasik teori insan gerçeğine biraz daha yaklaşmış görünür. So-
nuncusu, neoklasik iktisat ve özellikle Walras ve Menger geleneği, dünyayı
hep denge ve ahengin hüküm sürdüğü, her şeyin sonunda bir genel dengeye
yöneldiği bir evren gözüyle görür. Her şeyin uzun dönemde yerli yerini bu-
lacağı fikridir. Marx'ın dünyası ise bitip tükenmeyen çelişme ve çekişmeler
dünyasıdır. Kısacası Neoklasik iktisadın tüketici insanı da hedonist-rasyonel
hesap mantığı içinde tipik müteşebbis çizgilerini sürdürüyor. Neoklasik ikti-
sat, canlı insana ve onun iç dünyasına yönelir görünmekle beraber, hakikatte
yaptığı iş tip olarak kapitalist müteşebbisi evrenselleştirmekten ibarettir (Ül-
gener, 2006a: 163-168). Burada neoklasik iktisat evrensel bir bilim dili kabul
edilerek Marksizmin politik tarafı gösterilmeye çalışılmıştır. Ülgener'in iktisat
teorisinde neoklasik iktisat ve Keynesyen iktisat arasında belirgin bir paradig-
ma farkı yoktur. Her ikisi de nötr bilimlerdir, ancak Marksizmin ağır basan
politik yönü her ikisini de mahkum etmektedir.

Sonuç

Sabri Ülgener, akademik kariyeri boyunca popüler veya yaygın trendlere
kapılmamış özgün bir düşündürüdür. İktisadi zihniyet ve iktisat ahlakı izleği
etrafında çalışmalar yapmış ve metodolojik olarak Weber'in izini sürdür-
müştür. Deyim yerindeyse söz konusu izleğe ve metodolojiye tüm akade-
mik kariyeri boyunca sadık kalmıştır. Osmanlı ve Cumhuriyet dönemle-
rinin dini, sosyal, iktisadi ve düşünsel yaşamı bu izlek etrafında açıklamaya
çalışmıştır. İlgili ana temanın yanında Ülgener, bir taraftan kapitalizm sa-
vunusu yaparken diğer taraftan onu anlamaya çaba harcamıştır. Bu girişim
içerisinde Marksizmin kapitalizmi mahkûm etmesini ise kapitalizmin de-
mokrasiyle beraber gelişmesine ve Marksist aydınlardaki öfke ile argo zen-
ginliğine bağlamaktadır. Ona göre, bu durum, doğası gereği Marksizme
bir analiz kolaylığı sağlamaktadır. Bu kolaylık, anlamadan ziyade mahkûm
etmeye dayanmaktadır. Ancak Ülgener için Marksist aydınların kapitaliz-
mi mahkûm etme durumu bile kapitalizmin özgürlükçü yönüne karşılık
gelmektedir. Çünkü eleştiri veya suçlama, kapitalist sistemin hoş görüşüne
dayanarak ortaya çıkmaktadır. Kapitalist sistemi savunma bağlamındaki bu
yaklaşımlar Ülgener'in düşüncesindeki liberal yönleri görünür kılmaktadır.

Ülgener'in Keynesyen planlamayı iktisadi politika düzeyinde ülkenin
geleceği için uygun görmesi ise düşüncesinin liberal yönüne ilişkin olarak

yorumlanamaz. Zira Keynes'in kendisinin kapitalist sistem bağlamında liberalizm taraftarı olduğu, bu çalışmanın temel iddialarından biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'de neoklasik sentez bağlamında görülen Keynesçilik, dönemin koşulları gereği kapitalist paradigmanın en gelişmiş iktisadi formunu temsil etmektedir. Ayrıca Türkiye'deki iktisadi düşünce gelişiminin politika çekişli olduğu görüldüğünde (Özveren, 2017: 22), ülke sorunlarını çözmek adına, Ülgener'in söz konusu Keynesçiliğidaha iyi anlaşılacaktır. Ülgener'in benimsediği Keynesçiliğin ülkenin iktisadi gelişme koşullarından bağımsız düşünülmemesi gerekir. Çalışmanın bir diğer iddiası ise Ülgener'in neoklasik iktisadi evrensel bir bilim dili olarak kabul etmesidir. Bu nedenle Ülgener, Marksist iktisada karşı neoklasik iktisadi savunmaktadır. Marksizm karşıtı konumu, bir yandan Alman düşüncesi ile temasa geçerek zihniyet analizi ile diğer yandan neoklasik iktisadın bilimsel dili ile gelişmektedir. Böyle bir girişimle Ülgener, hem Marksizmin pozitivist yönüne eleştiri getirmekte hem de evrensel bir bilim dili olarak kabul ettiği neoklasik iktisadi kullanarak kendi metodolojisini sağlamlaştırmaktadır. Çelişik bir görüntü arz eden bu durum, Ülgener'in liberal yaklaşımı ile bertaraf edilmektedir. Ülgener, bu durumu, bir çelişki şeklinde görmekte aksine çağdaş bilim adamının görevi olarak kabul etmektedir. Kısacası Ülgener, Webercilik gibi bir sosyal teoriyle Keynesçilik gibi bir iktisadi politikayı kendi liberal düşüncesinde birleştirmiş özgün bir akademisyendir. Bu özgünlük Ülgener'in liberalizme politik bir angajman olarak bağlı kalmaması koşuluyla mümkün olmuştur.

Ülgener'in düşüncelerinin tam olarak anlaşılması için sosyal bilimlerdeki akademik konumu da önem arz etmektedir. Ülgener'in zihniyet analizi veya genel olarak düşünsel çabaları sosyoloji hatta iktisat sosyolojisi disiplinine karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle Ülgener'in yazıları detaylı bir akademik sınıflandırmaya tabi tutulursa iktisat sosyolojisi, yazılarının ana durağıdır. İktisat sosyolojisinin yanında başarılı bir ders kitabıyla (*Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*) neoklasik sentez adı verilen Keynesyen yaklaşımı ülkeye aktarmış ve neoklasik iktisat savunusu da yapmıştır. Öte yandan Ülgener'in akademik kariyeri boyunca iktisadi zihniyet ve ahlak izleklerine bağlı kalması ve bir sosyal teorisyen olarak disiplinler arası metodoloji benimsemesi, onu ortodoks iktisattan uzaklaştırmış, heterodoks iktisada yaklaştırmıştır. Türkiye'de heterodoks iktisadi düşüncenin yeterince gelişmediği (Yılmaz, 2018) göz önüne alınca Ülgener'in çabaları önemlidir. Ele aldığı konular itibarıyla iktisadi düşünce tarihçileri ve heterodoks iktisatçılar için önemli bir kaynak isim olan Ülgener, Türkiye'ye özgü heterodoks

çalışmalara başlangıç imkânları sunmuştur. Kısacası, Ülgener'in, yaşadığı dönemde akademik popüleriteye kapılmadan kendi düşünsel izleği etrafında özgün çalışmalar üreten bir kamusal entelektüel olduğu önemle not edilmelidir.

Kaynakça

- BACKHOUSE, R. E. (2004). A Suggestion for Clarifying the Study of Dissent in Economics, *Journal of the History of Economic Thought*, vol. 26, no. 2, pp 261-271.
- BACKHOUSE, R. E. ve BATEMAN, B. W. (2008). Hünerli Bir Kazanç: John Maynard Keynes'in Yaşamı ve Eserleri, (Ed.) Backhouse, R. E. ve Bateman, B. W., *Keynes içinde*, Ankara: Dost Kitabevi.
- BATEMAN, B. W. (2008). Keynes ve Keynesçilik, (Ed.) Backhouse, R. E. ve Bateman, B. W., *Keynes içinde*, Ankara: Dost Kitabevi.
- BOWLES, S. ve GİNTİS, H. (1996). *Demokrasi ve Kapitalizm*, çev. O. Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BUĞRA, A. (2011). İktisatçılar ve İnsanlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 8. Baskı.
- COLANDER, D. (2000). The Death of Neoclasical Economics, *Journal of the History of Economic Thought*, vol. 22, no. 2, pp. 127-143.
- COLANDER, D.-HOLT, R.P.F. & ROSSER, J.B. (2004). The Changing Face of Mainstream Economics, *Review of Political Economy*, vol. 16, no. 4, pp. 485-499.
- DAHRENDORF, R. (1989). Liberalism, *The New Palgrave A Dictionary of Economics The Indivisible Hand*, Ed. J. Eatwell, M. Milgate and P. Newman, The United Kingdom, The Macmillan Press.
- DAVIS, J. B. (2006). The Turn in Economics: Neoclassical Dominance to Mainstream Pluralism?, *Journal of Institutional Economics*, vol. 2, issue 1, pp. 1-20.
- DAVIS, J. B. (2008). The Turn in Recent Economics and Return of Ortodoxy, *Cambridge Journal of Economics*, vol. 32, pp. 359-366.
- DAVIS, J. B. (2017). Is Mainstream Economics a Science Bubble?, *Review of Political Economy*, vol. 29, no. 4, pp. 523-538.
- DEQUECH, D. (2012). Post Keynesianism, Heterodoxy and Mainstream Economics, *Review of Political Economy*, vol. 24, no. 2, pp. 353-368.
- DEMİRHAN, A. (2011). Hatlar, Portreler, Çehreler ve Renkler Ortasında "Püriten" ve Ülgener, (Ed.), M. Yılmaz, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız içinde*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GALBRAITH, J. K. (1984). Keynes, Roosevelt, and the Complementary Revolutions, *Challenge*, vol. 26, no. 6, pp. 4-8.
- GALBRAITH, John K. (2001). *The Essential Galbraith*, Boston: HoughtonMifflin Company.
- GRUCHY, A. G. (1972). *Contemporary Economic Thought*, New York:Macmillon Press.

- HARDT, M. ve NEGRI, A. (2007). *Dionysos'un Emeği*, çev. E. Başer, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İŞLER, O. (2016). J. M. Keynes'in Liberal Düşünce İçindeki Konumu, *John Maynard Keynes... Yine, Yeniden* içinde, (Ed.) D.T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAÇMAZOĞLU, H. B. (2016). *Türk Sosyolojisinde Temalar 1 (Türkçülük, İslamcılık, Muhafazakarlık)*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- KAYA, A. Y. ve ÖZGÜR, M. E. (2016). İki Neoliberalizm Hikâyesi: Büyük Savaş Sonrası Gündem Tartışmaları, *John Maynard Keynes... Yine, Yeniden* içinde, (Ed.) D.T. Kılınçoğlu ve E. Özçelik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAZGAN, G. (2009). *Bir İktisatçının Tanıklıkları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- KEYNES, J. M. (1963). *Essays in Persuasion*, New York: W. W. Norton & Company.
- LAVOIE, M. (2010). Are We all Keynesians?, *Brazilian Journal of Political Economy*, vol. 30, no. 2 (118), pp. 189-200.
- LEE, F. S. (2012). Heterodox Economics and its Critics, *Review of Political Economy*, vol. 24, no. 2, pp. 337-351.
- MARDİN, Ş. (1984). Aydınlar Konusunda Ülgener ve Bir İzah Denemesi, *Toplum ve Bilim*, sayı, 24, ss. 9-15.
- MOGGRIDGE, D.E. (1985). *Keynes*, çev. U. Talu, Y. Güney, İstanbul: Afa Yayıncılık.
- NEUMARK, F., (2017). *Boğaziçine Sığınanlar*, çev. Ş. A. Bahadır, İstanbul: Kopernik Yayınları.
- ÖZKİRAZ, A. (1999). *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZEL, İ. (2011). *Of Not Being A Jew*, İstanbul: Şule Yayınları.
- ÖZVEREN, E. (2007). *Kurumsal İktisat*, Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖZVEREN, E. (2011). Adventures of an Austrian trio abroad: the influence of Schumpeter, Polanyi and Hayek in Turkey and the dissemination of their work, (Ed.) H. D. Kurz, T. Nishizawa & K. Tribe, *The Dissemination of Economic Ideas* içinde, Cheltenham: Edward Elgar, pp. 192-219.
- ÖZVEREN, E. (2017). İster İstemez Karşılaştırmalı ve Dışa Bağımlı İktisadi Düşünce Tarihimiz: Gözlemler ve Sorunlar, *Türkiye'de İktisadi Düşünce* içinde, (Ed.) M. E. Özgür, A. Duman, A. Y. Kaya, İstanbul: İletişim Yayınları.
- RAICO, R. (2008). Was Keynes a Liberal?, *The Independent Review*, vol. 13, no. 2, pp. 165-188.
- SAYAR, A. G. (2006). Sabri Ülgener'in Eserlerinin Toplu Olarak Yayınlanması Üzerine Düşünceler, *Zihniyet, Aydınlar ve İZM'LER* içinde, İstanbul: Derin Yayınları.
- SAYAR, A. G. (2007). *Bir İktisatçının Entelektüel Biyografisi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2. Baskı.
- SAYAR, A. G. (2011). İktisadi Liberalizm Karşısında Ülgener, (Ed.), M. Yılmaz, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız* içinde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SKIDELSKY, R. (2009). *Keynes-The Return of the Master*, New York: Public Affairs.
- SKOUSEN, M. (2007). *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx, and John Maynard Keynes*, New York: M.E. Sharpe.

- SUNAR, L. (2015). A Weberian Critique of Weber: Re-Evaluation of Sabri F. Ülgener's Studies on Socio-Economic Structure of Turkey, *Journal of Economics and Political Economy*, vol. 2, no. 1.
- SWEDBERG, R. (1991). Major Traditions of Economic Sociology, *Annual Review of Sociology*, vol. 17, pp. 251-276.
- TANPINAR, A. H. (2008). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 12. Baskı.
- ÜLGENER, S. F. (1974). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul: Sermet Matbaası.
- ÜLGENER, S. F. (1981). *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Der Yayınları.
- ÜLGENER, S. F. (1984). *Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti*, Ankara: Mayaş Yayınları.
- ÜLGENER, S. F. (1991). İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul: Der Yayınları.
- ÜLGENER, S. F. (2006a). *Zihniyet, Aydınlar ve İZM'ler*, İstanbul: Derin Yayınları.
- ÜLGENER, S. F. (2006b). *Makaleler*, Der. A. G. Sayar, İstanbul: Derin Yayınları.
- WAPSHOTT, N. (2017). *Keynes-Hayek (Modern Ekonomiyi Tanımlayan Çatışma)*, Çev. A. E. Pilgür, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- YETİM, N. ve AZMAN, A. (2006). Bir Entelektüelin Yüz Çizgileri: Sabri F. Ülgener, *Doğu Batı*, yıl 9, sayı 36, ss. 175-192.
- YILMAZ, F. (2005). Sabri F. Ülgener ve Liberalizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Liberalizm 7* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILMAZ, F. (2018). Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Yayılımı ve Heterodoks İktisadın İmkânları, *Bilimevi İktisat*, yıl 1, sayı 2, ss. 10-26.
- YILMAZ, M. (2003). Sabri Fehmi Ülgener, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık 5* içinde, İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILMAZ, M. (2011). Sabri Fehmi Ülgener ve Muhafazakârlık, (Ed.), M. Yılmaz, *Sabri Fehmi Ülgener Küreselleşme ve Zihniyet Dünyamız* içinde, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.